

SIMON
FERENC

A SZÖVEGKÖZÖTTISÉGEK ESEMÉNYHORIZONTJÁNAK POÉTIKÁJA

Filip Tamás: Tejút nappal. Magyar Napló, Bp., 2017

Filip Tamás tizedik kötetének címe metafizikai várakozást kelt, hiszen a *Tejút nappal* nem látható, így azt reméljük, a láthatóban a láthatatlant fogja megragadni. A feladat összetett, mert az egész (a Tejút) és annak része (a Naprendszer a Nappal) egyszerre csak képzeletünk számára hozzáférhető abban a formában, ahogy ezt a kötet borítója mutatja, amely Ghyczy György *Az égi út felé lépek* című festményének felhasználásával készült. A kötet stílusosan – dőltsel kiemelten és az első ciklus elé helyezett nyitóverssel – a világ teremtésével kezdődik: „Először is keríts mardosó / lángokat valahonnan, aztán / próbálj arany lótuszt ültetni / közéjük”. (*Előkészület*) Szokatlan és újszerű a kötet szerkezete. A néhány versből álló ciklusok előtt nagybetűs szeddéssel, kiemelten szerepelnek a címek, amelyek tördelésük és apró változtatásai miatt önmagukat is önálló költeményként olvastatják: a ciklusok nyitóverseként funkcionálnak. Így a könyvben tizennyolc szöveggel több van. Ennek alapján a tartalomjegyzéket is – a mesterszonett mintájára – a kötet mesterverseként kellene olvasnunk, de a tartalom tördelése klasszikus, tipográfailag nem jelenti be magát versként, bár a megszokottól eltérően a csoportok között itt is szerepel sorköz. A cikluskezdő, kihagyásos költemények a vázlat szerepét töltik be, bennük a szövegkohézió – éppen a címek felsorolása miatt – az átlagosnál kisebb, így jelentésük eléggé hermetikus marad. „VILÁGVÉRE EZEN A FELEDÉSRE ÍTÉLT TÁJON. / VOLTAM AZ EGY, VOLTAM TÖRMELEK, DE / MOST ÉS ÖRÖKRE HOL VAGY?” A dőltsel jelölt szavak nem szerepelnek később a verscímekben, ami jelzi a megformáltság szándékosságát. Az egyes ciklusok tematikája, poétikája és epikai tartalma nem különül el élesen, ehhez talán túl sok is van belőlük. A kötet egységes hangnemű, szerkesztett egész, amit inkább a lírai szemlélet állandósága, semmint a kísérletező sokféleség jellemez. Ritka a tragikus értékszerkezet, inkább az irónia, az abszurd, a szürrealizmus, az álom, a fikció keveredik a csöndesen hömpölygő szép versmondatok enyhe elégikusságával a beletörődés, a megértés, a világ menthetetlenségének elfogadásaként. „A semmi történik / éppen, emlékké válok magam is, / megunt ruháim konténerben.” (*Holtak háza*) Megbízhatóan és azonosan magas színvonalon kapunk egy jó kötetnyi új Filip-verset. Modalitásában csak a záró ciklus tér el: itt feloldja alteregóját, és saját „felfedezettjeként” Vincze Sándor verseit közli. Ezeket érzelmesebbeknek, személyesebbeknek, „fiatalabbnak” minősíti, amelyek nem annyira a versszerző találmány, az inventio poetica szülöttei, mint a kötet többi része. Itt nagyobb és más eredetű a megélt, a nem pusztán kitalált és felfelé stilizált élményfedezet, noha a gazdag irodalmi utaláshálózat itt is megmarad. Olga Tokarczuknak éppen egy íróról és egy asszonyról szóló novellája ázott el a fürdőkádban, amikor „sok hiba keresett magának egy / szerzőt és két szereplőt” (Pirandello); József Attila elefántfülekkel legyezte magát, és Kosztolányi hazajindult az Üllői úti fák közé, amikor Márqueznél beköszöntött a *Szerellem a kolera idején*.

A könyvet átszövi az intertextuális háló. Rendkívül sokrétű és szerteágazó kulturális utalásrendszere van, amely fölszabadítja a befogadó képzettségét, és a hozzáértett jelentéstulajdonítás felé nyitja meg a műveket. A megidézett, eredeti vershelyek a kimondás tétjét hordozzák, ennek posztmodern mutációi a kifordított sorok, de az átírással együtt a felidézett is a nyelvjátékban marad, így az összetett, szövegközi jelentés e kettő interfenciájának eredője. „Az emlékmátrixot kódfejtőkre / bízta: szegények, úsznak / a vértől az óceánig.” (*Sokan*) Az egyes darabokat motivikus koherencia jellemzi, jóllehet a szöveg sokféle anyagot felvesz magába, és a képalkotás, a történetmondás szétartó, radikálisan asszociatív, amit olykor a hasonló hangzás, a paronomázia retorikája vezérel. „akár egy halom hastífuszos / hevernek egymáson versed szavai / (...) pedig a lét ragyog / mint lázmérőben a higany / csak a salátatörvény mosatlan” (*Felfeslik elolvad*) Látható, itt már a nyelv az úr, a vers csak cifra szolgál, különösen akkor, ha a költő a disszemináció kozmikus viharába keveredik. Ekkor, a jelentésszóródásban a hangalak képzettségének gravitációja rántja maga mellé, mintegy fogja be a költő fejében kavargó költeményszatelliteket, hogy a lírai én a saját versének pályájára állítsa a bolygóverssorokat. Más esetekben abszurd, fordított, a hétköznapi tapasztalattól eltérő, láthatóan kitalált és szándékoltan megkonstruált az ábrázolt epikum. „ha veszít is, soha ne mondja, hogy / nem így képzeltem el a tendert, / részvétellel legyen a Down-kor rádió iránt, / Írjon, fessen, árnyékát temesse mélyre, / de ne öntözze könnyeivel, mert még kikel.” (*Mi legyenek?*)

Az intertextualitásokban a legtöbbször a magyar szerzők közül József Attila fordul elő átírt, jelöletlen formában. „*Én egész népeket fogok vidítani*” (*Bizonytalanság*), „*Milyen magas a hajdani ég!*” (*Torony és lehelet*), „*Sebed a világ, ismeretlen halott*” (*Városkép élőkkel és egy halottal*), „*Én túléltem e mai kocsmát, / túléltem a tegnapi is*” (*Lakoma*), „*úr vagyok már száz-ezer éve*” (*Így képzem*), „*A 36 fokos lámpaláztól kiver a víz* (...) Tanúid lettek, te nekik / rejtély, de kiderítenek úgylis” (*Nekik rejtély*). Őt Ady Endre követi, tőle csak két példát idézek: „*Az Ős Kajmán a lábatokat / rágja*” (*Miről szóljanak a könyvek?*), „*És azt elhiszed, hogy sorsabbak itt a könnyek*” (*Így képzem*). Majd Pilinszky János, egy példával: „*minden utolsó perc a boldogságig / gyalulja le a pusztulást*” (*Fordított fény*). (A dőlttel jelöltek szerepelnek az eredetiben – S. F.) Megidézi még mások mellett Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Kosztolányi Dezső és Esti Kornél, Juhász Gyula, Nagy László, Kassák Lajos, Kormos István, Radnóti Miklós, Esterházy Péter, Baka István szavait is. A világirodalmi utalásokban nagyon erős az orosz kód. Csehov mellett fiktív figurái is szerepelnek: Firsz és Asztrov. Miképpen Dosztojevszkij hőse is előfordul a baltáival, és Sztavrogin is elköszön. Egy összetett, többszörösen fiktív szereplő: Yorick Yorickovics Nyezvanov, akinek orosz neve *hivatlant* jelent, ezért többletíróniával töltődik fel, ahogy Filip Tamás használja. „*Engem szegény Yorick Yorickovics Nyezvanovnak / hívnak, csak elfelejtettem mondani*” (*Lehet örökké?*). (V. ö.: Dosztojevszkij töredékben maradt regényének címe: *Nyetocska Nyezvanová*, 1849.) A Shakespeare-től Kormos Istvánon keresztül Baka Istvánig terjedő rendkívül produktív mém Kovács András Ferencnél bővül

az orosz elemmel. Ez a fiktív név tehát ennyi ember jelölője, de hogy ténylegesen ki is a jelölt itt, azt nehéz lenne megmondani. Leginkább mindenki és senki, az akárki. A posztmodern – és egyben a kötet legfontosabb, minden szövegére érvényes – jellemzője ez a középpont nélküliség, az immanens indeterminizmus, a belülről fakadó meghatározatlanság, amellyel Filip Tamás megteremti a szövegközöttiségek eseményhorizontjának poétikáját. „Mind-egy-hajón ülünk, / a bárhova indulón, / akármelyik folyón. (...) Kánon ladikján csak kormány van, / de nincs evező.” (*Csak nehogy túlgondoljuk*) A világirodalomból megjelenik többek között Tolsztoj, Rimbaud, Kafka, Joyce, Lautréamont, Pessoa, Hrabal, Borges és Vonnegut is. Az irodalmon kívülről filozófusok, zeneszerzők, festők, tudósok és filmutalások is felbukkannak, tehát rendkívül összetett a kulturális kód, az allúziók kozmikus kavalkádjában kapkodhatja fejét az olvasó, és nem segít rajta a birodalmi kéregető és fénykardok kovácsa sem. Miképpen a név szerint feltűnő Hérakleitosz, Kant, Leibnitz, Möbius, Fibonacci, Chopin, Sosztakovics, Bartók, Muszorgszkij, Van Gogh, Magritte és Dalí sem. Legföljebb, hogy a posztmodern identitásvesztés idején legalább ezekbe a nevekbe kapaszkodhatunk. Filip Tamás nevek mögé rejtőzött és versben bujdosó lett, mert lírai énje már elveszett a „lírai te”-ben, vagyis bekebelezte, felfalta a nyelv. Maguk alá temették a szavak és a dolgok, szabadon sétál a fikció erdejében, akár Ábel a rengetegben. Írt is róla egy verset, ahol „hívatlan vendéglátó” az Isten. (*A fák közé*)

A nyelvi paneleket talált verssorokként kezeli. A hétköznapi nyelvhasználat beemelésével a nyelv megnevező funkcióját részesíti előnyben, azok szó szerinti értelmezésével a nyelvi megelőzöttséget leplezi le: rámutat a nyelv öntükröző, felforgató voltára, eredendő metaforikusságára. Az elvont fogalom és a tárgyi világ kapcsolata teszi súlyossá, sűrű szövésűvé a mondatokat: az egy szóra jutó információs és asszociációs tartalom értéke magas, így az egyszerre több jelentést is indukál. A posztmodern tapasztalat, hogy a jelölő uralhatatlan, a nyelv nem úgy és nem a szándékoltat jelenti, hanem mást és máshogyan: „Árzuhanáskor fizettem hálapénzzel / Lélekbúvár oxigénpalackján elzártam a csapot / Jöttem álkulccsal ördögkathoz”. (*Én, te*) Filip Tamás eddig is a katasztrófa abszurd és szürreális eseményeit rögzítette, de most kitágítja a lírai tériidőt: poétikai szemléletét a szinkretizmus és a szimulánizmus irányába mozdítja el. „vajon Dante és Danton miről beszélgethet / gyűlő viharfelhők alatt, Pompejiben?” (*Január 26.*) A vers mintegy maga köré teremti a történelmet, és öntükröző módon a saját történetét is. A pusztulás egyetemes és visszafordíthatatlan, mert háború van most a nagyvilágban, az osztagok jönnek és mennek, parancsolnak, büntetnek és ítélnek, az eretnekek máglyája ég. A tanúként ábrázolt lírai végítéletben már megbillent a téridő egyensúlya. A múlt, a jelen és a jövő egyszerre szerepel, miképpen az univerzum is: a Föld, a Nap és a Hold; a történelem a jégbe fagyott ősembertől a földrészeken keresztül a még meg nem születettekig tart.

A versek befejezését a szokatlanra, a váratlanra, a meghökkentő csattanóra futtatja ki. A zárlat abszurditása és paradoxonja a sajátos Filip Tamás-i dialektika jellemzője, ami pusztán szövegszerűen létezik, mert képként való elképzelése is nehéz, ha már kép-telen. „Meg egy / megfesthetetlen kép is eszembe jutott, amely / csak szavakban létezik: Isten bepillant egy / ateista szentélybe, és elmosolyodik.” (*Szavak a hallgatás helyett*) A nyelv már csak önmagát jelöli itt: tiszta pragmatika és szóvicc. A szavak csak az adott szöveggörnyezetben töltődnek fel jelentéssel, pusztán használati értékkel rendelkeznek. „Ha kés lennél, azt mondanám, / Isten élézzon sokáig.” (*Jazz*) A nyelv elsődlegesen nem kommunikációs eszköz, nem a gondolatok kifejezője, hanem maga az üzenet, a „lét háza” (Heidegger). Filip Tamás

belakja a nyelvet, abban nevet és szorong, retteg a lávafolyamtól, önmagától, mindentől. Nyelvében (f)él a – költő/nemzet. Az élveboncolás, a személyiség megkettőzése, majd ezek egymásnak engedésével az önfelszámolás, az önelűntetés lesz gyakran a versek zárlata. „Mintha két szobor / egymást vésné-csiszolná; / meghalnak, ha abbahagyják. / S ha nem hagyják abba, / végül semmivé lesznek.” (*Szikrák váltófutása*) A paradoxonok metafizikai tartalma mellé most posztmodern jegyeket is társít. A Jézust idéző, húsvétra készült versben megfordítja a megszokott jelenetet, de a szóvicc ironiája nem csökkenti a kijelentés bensőségességét. „Legyek darab kenyér, fogaid / roppantsák össze a testem, / egyen meg a te akaratod.” (*Közelítések egy ünnephez*) A paradoxon a szabályon, a dogmán, a paradigmán, a megszokotton túlit jelenti itt. Az állítások egyszerre igazak, ami csak magyarázat, elidőzés, értelmezés után látható be, első olvasásra nem. Az esztétikai hatás a befogadó cselekedtetésében rejlik.

Filip Tamás kozmikus célt valósít meg, mert a (szöveg)univerzum egészét, a Te(l)jességet költi maga köré: a fehérség csillagösvényét, középpontjában a megismerendő lírai énnel, a fekete lyukkal. A galaxisok centrumában lévő fekete lyuk – miképpen azt Hawking megmutatta – a behulló anyagtól lesz fénylik. A verseskötet pedig a bekebelezett, a lírai gravitáció erejétől szétszakított, és a költői gondolat által fénysebességgel átírt vendégszövegek szédületes örvénylésétől lesz vakítóan fényessé. A Filip-vers eseményhorizontján a téridő, a jelölt és a jelölő görbülete végtelenné válik, hogy a kint és a bent, a világ és az én, a valóságos és a képzeletbeli, a dolog és a nyelv, a létező és a megköltött egyszerre és egymásban mutatkozhat meg. A vers a teljes (nyelvi) univerzumból építkezik, önmagára hajlik vissza, és az írás végére azért emészti fel önmagát, vagyis készül el, áll meg benne az idő, hogy a folyamat által az olvasóban érzékelhetővé (aiszthézisz) váljék a megköltött. A szerző maga a fekete lyuk: mindent magába szippant és elnyel, hogy a vers ragyogni tudjon.

IRLANDA

KRISTÓF

NYELV A KALAPBAN

Vass Tibor: El, Kondor, pláza (versek, elektrográfiák). Hernádkak, 2018

Állandó diskurzus tárgyát képezi az a kérdés, hogy milyen lehet egy lírai alkotás nyelve. Milyen szavakat használhat egy költő, és milyeneket nem. Sokan vélekednek úgy, hogy csak a köznyelvben alkalmazott formák használhatók, míg mások az állandó újítás terepének tekintik a költészetet. Egyesek az archaizáló, mások az újszerű elemeket hagynák el a versek írásakor. Sokan már-már megcáfolhatatlan tényként közlik: mit lehet, mit nem. Olvasmányi tapasztalataim azonban azt mutatják, hogy a költészet világa mára sokkalta tágabb annál, semhogy önjelölt törvényhozóként dogmák és szabályrendszerek közé szoríthatnánk. Soha nem hozhatunk tényszerű ítéletet, mely enged és megtilt, elfogad és elutasít. A költészet a 21. században már minden ízt megfoghat a szájában.

Abban sem egyeznek a vélemények, hogy mi egy vers funkciója. Persze hogy nem egyeznek, hiszen ezer meg egy funkciója lehet. A jelenre való reflektálás, a megélt idő és élményháló megörökítése, egy gondolat fennmaradása („sok az ember, kevés a gondolat” – Kundera), atmoszférateremtés, mind-mind képezheti egy vers lényegét, de egyik jelenléte sem kötelező érvényű.

Vass Tibor költészetébe korábban már kaptam betekintést. Verseit és elektrográfiait *A Nagy Bibin* és *A Nagy Bibin és a műlovarnó* című kötetekben olvastam, láttam. Akkor a nyelvi játék és kísérletezés felől vizsgáltam a verseket, most megjelent kötetét közelítve is ezt teszem. Játék és kísérletezés. A játék alatt persze nem tét nélküli kockavetést, a kísérlet alatt pedig nem eredménytelen próbálkozást értek.

Vannak költők, akik megmaradnak egy hangnál, egy stílusnál, és azt a biztos egyet csiszolják, formálják, alakítják, míg mások bele-beleköstolnak ebbe is, abba is. Vass Tiborra ez utóbbi a jellemző. Írt már hagyományos verstől kezdve haikun át a kötöttebb formáig, például szonettig mindent, ami keze és szelleme ügyébe esett. Egy tollat és könyvet sokat forgatott, gyakorlott költőről beszélünk, verseit olvasva először mégis az az érzés töltött el, hogy szimpla stílusgyakorlat, nyelvélmény-gyűjtemény, amit olvasok. Ugyanakkor megfektést igénylő rejtvénynek is mutatkozott, ami indokoltá tette a többszöri olvasatot. Az idén megjelent *El, Kondor, pláza* című kötet valami nagyon hasonló, és ezzel egyidejűleg mégis valami egészen más élményt adott.

Vajon egy képzőművészeti albumot tartok a kezemben? Képek még a versek is, amik más képek közé esnek. Olyan ez a kötet, mint egy kiállítás. Minden eleme egy kiállított darab. Mozgó kiállítás, hogy pontosabb legyek. Pulzál a könyv. A szövegek néha sűrűk, máskor hígabbak, egyszer lazább kötésűek, másszor feszesebbre szerkesztettek. Olykor pedig a textus, igazodva a hordozott információhoz, elmozdul a helyéről. Mint az *Énasszonyok nyara* című versben, ahol „a szél majd elviszi hírét” sor áttolódik, jobban mondva „átszelel” a másik oldalra. Alapvetően is sajátos a szövegek elhelyezése, de ebben az esetben éreztem leginkább indokoltnak a textusrész eltolását, emellett a többi szimpla formáságnak tűnt. Kulcsínnek. Kíváncsi lettem hát a belbecsre, és elolvastam újra, aztán még egyszer és még egyszer.

Nehéz könyv, nemcsak konkrétan a súlyát tekintve, de átvitt értelemben is. Az ember szeme belefacsarodik az olvasásba vagy *olvasásba* (V. T.), és azt hiszi, elgépelt szavakat lát, ám rájön, hogy tévedett, miközben igaza is volt. Vass Tibor egy saját dimenziót teremtett, saját élővilággal és saját nyelvvel, és mindeközben különböző költői szerepeket húz magára, s olykor az imitáló képében mutatkozva elgépelést szimulál. Az olvasónak tehát nincs könnyű dolga, hozzá kell szokatnia szemét a sajátos világ sajátos nyelvezetéhez. A kötet önmagát építi föl. Olykor magáról az írásról kapunk leírást. Arról, hogyan készül a vers: „ki-váltom ezzel a mondattal, ha kész lesz... csak ezen a mondaton legyek túl, / csak még ezen az egyen... csak kéne még pár utolsó szó”.

A szerző spontaneitást imitál: improvizatívnak tűnő verselés, ugyanakkor szembeötlő szerkesztettség és tudatosság. A Vass-dimenzió korábbi alakja is visszatér a sorok közé, a műlovarnó már a nyitányban jelen van. Azonban nem csak ilyesfajta utalásokat találni. A kötet rengeteg allúziót rejt, intertextuális hálója szerteágazó. Már az első oldalakon Vörösmarty *Előszó* című versére asszociálhatunk: „Bőre fehér és hét és réteg és hóhalál”.

A versek állandóan reflektálnak hol a jelenre, hol önmagukra, hol az olvasóra. A nyelvi lelemények tudnak önmagukról, egy-egy sor nemcsak átvitt, de szó szerinti értelemben

véve is az olvasónak szól, például hogy olvasson figyelmesebben, és ne értelmezze félre a szavakat. Mintegy élővé válik a vers, kilép saját kereteiből, és az olvasó intim szférájába ömlik. A kötet hullámszik, időnként hosszú víznyelveken önt ki, máskor rövidre fogja magát, és visszahúzódik. Hígítás és sűrítés. Egy verseskötet általában azt az érzést kelti a közönségében, hogy abban a tökéletesre csiszolt, agyonpróbált és túpontosra szerkesztett művek vannak, amik már makulátlanok, és nem szorulnak javításra. Vass Tibor kötetére nem ez a jellemző. Tudatosan nem ez. Még a versírás azon mozzanatába is betekintést nyerünk, még az ihlet pillanata, az ötlet megszületése, megörökítése is megelevenedik, mintegy önmaga magjába sűrűsödve: „Gyepál, ezt is a fű miatt írom fel krétával az ólajtóra, hogy el ne felejtsem majd ide”.

Az olvasó azon töpreng, vajon nem az orra előtt heverő kötet 178. oldala-e az ólajtó, s hogy vajon ez nem csak egy ötlet, amely még megvalósításra vár? Nem. Itt az ötlet maga a megvalósítás. Ez a fajta formabontó költészet kifejezetten merész. A megütött hangok egyediek, állandóak és mégis folyton változók. Nemcsak a szerkesztettség, a forma, a hang, de a hangulat is hullámszó. Komolyból komolytalanba, letargikusból emelkedettbe, humorból filozofikusba csap át. Hozzám a filozofikusabb hang áll közelebb, amikor a vers egy kérdéskört feszeget és jár körbe, vagy ha nem is egyet, de kérdéseket sorakoztatva épül, s mindig beszippan, odatapaszt a megteremtett atmoszféra kellős közepére. Például a *Nyüzsgő* esetében, ahol az én viszonylagosságát vagy illúzióját járja körül: „Nincs hely nekem a fejemben, kinnrekedtem belőlem”.

Kétféle verselés figyelhető meg a kötetben. Az egyik a hagyományos költészeti konvenciók szerint megírt és vezetett líra, amely teljességgel aláveti magát a sűrítés és szerkesztettség elvének – a mű egészének van konkrét jelentéstartalma; a másik sokkalta elvontabb, szupergroteszk esztétikai minőséggel bíró, dadaista verstestek halmaza, amik teljességgel szembemennek mindennemű költészeti hagyománnyal és törvényszerűséggel, mintegy megcáfolva ezen törvényszerűségek legitimitását. Újszerű az egész, s mindeközben mégis emlékeztető is. Egyrésztől erősen szivárog a lapokról az originalitás, másfelől, talán pont az imitálásból eredően, sok költőt és stílust juttat az olvasó eszébe Vass Tibor költészete. A képverselést is elterjesztő neoavantgárd stílus erősen érezhető a műveken. Tandori ujjlenyomat-labirintusa végig tapintható a kötetben. Említettem már a nyitányban megbújó Vörösmartyt, a zárlatban József Attilára bukkanhatunk, a két végpont között pedig mindenre és mindenkire. Kosztolányin keresztül és Arany Jánoson át egészen Weöres Sándorig eljutunk. Ezek a nevek azonban sokszor nem explicit szerepeltetéssel fordulnak meg a Vass-múzeum csarnokában, Weöres Sándor például csak érzékeltetve van jelen. Emlékeztető jelleggel. Nem konkrét intertextualitás történik, hanem a már járatott stílus és hang beemelése a Vass-dimenzióba, vassosítása. „a könyv hétmérföldkő / a kő hétmérföldkönyv / a kő mért földkönyv, / a kő föld, / a könyv kő, / a könyv könyv, / a kő kő”. Ez a stílus és a spontánnak tűnő szószórás Weöres Sándor *Dob és tánc* című versét idézi.

Kétféle lírát látok az *El, Kondor, pláza* kötetben. Az egyik az, amelyet külső versnek neveznék. Ezek a dadaista szószaporítások, melyek félreérthető szóval: látszatversek. Ezek hangulatfestések, látványtervek, szemképrázttatás céljával szolgáló szómágiák, melyek szinte minden esetben kívülről vizsgálják a világot, és felnőttes hangot ütnek meg. A másik verselés az, amit belső versnek keresztelnék. Ezekben egy kislány hangján szólal meg a versbeszélő, és mindig valamilyen belső vívódást, morális dilemmát jár körül. Az érdekességet az adja, hogy míg a hagyományokkal szembemenő, forma- és szabálybontáson alapuló, renitens

líra felnőtt hangon, addig a szabályoknak megfelelő és költészeti hagyományokat követő belső versek fiatal hangon csengenek füleinkbe. Ez az ellentmondás sajátos hangulatot teremt az egész kiállításnak, s ha itt-ott át is csap parodisztikusba, még olyankor is érezni valami megfogalmazhatatlan keserűséget. Csapongó, mint az élet. Abszurd, mint az élet. Változatosságában rejlik az állandósága.

A Vass-versek főként a hang-, hangulat- és stílusingadozásoktól válnak igazán emberivé és olvasóközelivé. Ez a kötet kék, mint a zöldből kivont sárga, ez a kötet szín, ez a kötet kavalád, ez a kötet káosz és rend, ez az egy, ez a mind, ez az én, ez a te, ez a költészet gyakorlata és elmélete. Az olvasó látogatóvá válik, a kötet kinyitásával belép a Vass-múzeum nyúlüregébe, hogy látomásokba, hallucinációkba és fantazmagóriákba öltöztetve közelebb kerüljön a meztelen valósághoz.

BALOGH RÉKA

SOKARCÚ JÁNOS

Benedek Szabolcs: Kádár hét napja. Helikon, Bp., 2018

Benedek Szabolcs legújabb regénye, a *Kádár hét napja* hamar zavarba ejt. Ehhez önmagában nem elég a merész témaválasztás – a huszadik századi magyar történelem egyik legambivalensebb alakjának központba állítása (ami nem példa nélküli, gondolhatunk itt Csaplár Vilmos *Igazságos Kádár Jánosára*). Benedek Szabolcs regényében ott lihegünk Kádár nyakában, halljuk minden gondolatát, látjuk legintimebb pillanatait, érezzük a lábszagát – olyan részletekbe nyerünk betekintést, amelyekről feljegyzés még egy orwelli diktatúrában sem születhetett volna. Mindeközben az íróra jellemző sebészi precizitással és korhűséggel tárlt valós történelmi eseményeket követjük – főként 1956 novemberének első hetét. Így hatványozottan jelentkezik a történelmi regény műfajából adódó kérdés: fiktív karakterként vagy történelmi személyként tekintünk-e Kádárra?

Akárhogy döntsünk (leginkább a két olvasat közötti lavírozás felé sodor a könyv), egy komplex és emberi Kádárral van dolgunk, akinek sem jellemét, sem megítélését nem akarja tálcán átnyújtani a regény. Kádár, vagy ha már ilyen közeli viszonyba kerülünk, János főhősségét viszont nem nehéz elfogadni, az akkurátusan induló történetből egyre inkább egy lényegében intelligens és jó szándékú, ám gyarló ember alakja bontakozik ki, akivel könnyű szimpatizálni.

A történet gerincét adó hét napban a negyvennégy éves, józan, megfontolt és elcsigázott politikussal találkozunk, aki lépcsőről lépésre szembesül az októberi forradalmat követő eseményekkel, a szovjet vezetés szándékaival. Az állandó bizonytalanságban, miközben hol Moszkvába, hol Szolnokra hurcolásszák, legjobb belátása szerint igyekszik hatással lenni a leginkább nélküle hömpölygő eseményekre. Kádár gondolatai és környezete aprólékos részletességgel rajzolódnak ki, az idő pedig

a történelmi események súlyához lassul. Ez a tempó legkevésbé sem lesz unalmas, Kádárral együtt feszülten figyelünk, értelmezzük a legapróbb mozzanatokot, a kiégő villanykörtét, a csendek hosszát, mérlegetjük a lehetőségeket, találjuk a következő lépést (hiába tudjuk a történet végét). A lelkiállapotot a testbeszéd is tükrözi, hol akaratlan, hol kimért gesztusok igyekeznek visszaadni a biztonságérzetet. Szinte filmes jelenetként elevenedik meg például a kabátját védekezőn összehúzó férfi vagy a füstbe vesző arc.

A természetessé váló létbizonytalanság, a sorsdöntő eseményekkel járó emelkedett hangulat és a patetikusnak tűnő hétköznapi gondolatok mesterien váltakoznak vagy épp folynak teljesen egymásba. Érzékelhető, hogy a történelem egyszerű jelen volt valamikor, és egy adott pillanatban a gyomorkorgásnak ugyanúgy létjogosultsága van, mint a szovjet bevonulás elleni megfontolt kiállásnak. Ehhez méltóan a legizgalmasabb eszmefuttatások egyikében Kádár a saját lábszagára és az új cipőjére reflektál, a másokban pedig a szovjet hadműveletekre, a kinevezésére, a haza eldőlé sorsára. *„Fintorgott. A lábának meg a cipőnek érezhetően szaga volt. Talán a szovjet elvtársaknak is föltűnt, ezért érkezett menet közben, az eddigiek kiegészítéseként a vadonatúj cipő. Mindenképpen célszerű tehát a holnapot az új cipővel kezdeni. Kérdés, mit kezdjen a másikkal. [...] A fintor után vágott egy grimaszt. Mintha az lenne a legfontosabb, hogy mi lesz az átizzadt lábbelijével, miközben rövidesen ennél sokkal súlyosabb dolgok dőlhetnek el. Na de – fűzte tovább a gondolatmenetet – a cipő kérdésére legalább van némi ráhatása. A többire nem föltétlenül.”*

A Kádár-kép teljességéhez a fő szálát meg-megszakító visszaemlékezések szintén hozzátartoznak. A néha erőltetett asszociációval elindított elágazások egyszerre zökkentenek ki a regény jelenéből és adnak hozzá annak megértéséhez. A helyenként hangulatlazító, más-hol komor flashbackek a Kádárrá váló Csermanek (helyenként Lupták) más-más aspektusát mutatják be, helyezik új megvilágításba. A gyermekkor mélyszegénysége és az azzal járó viszontagságok megalapozzák a kommunizmus eszméjébe vetett szilárd hitet. A realista elbeszélésmódon halványan átütnek a már-már népmesei fordulatok: a szegényregény próbatételek árán királyfi (ez esetben pártfunkcionárius) lesz, aki drága kocsin, szép ruhában tér vissza nyomorúságban tengődő, kétkedő anyjához. Más-hol az anya iránti feltétlen szeretet, Kádár igazi megbocsátó jóságának megtestesülése a barátnők irányából nézve tetteszaságként hat. Az illegalitás ideje hol a börtönbéli, bőrünkön érezhető megpróbáltatásokról, hol a ravaszdi leleményességről szól. A soknevű (és -arcú) János máskor amolyan magyar James Bondként tűnik föl, hogy az elbeszélés gyorsan a kémtörténet paródiájába csapjon át. Egy lektűrös románc kétségeket ébreszt az írói figyelemmel és fegyelemmel kapcsolatban: a tavasz dalra kel a szívekben, és „két mezítelen test összetapad”, mígnem egy fanyar fordulat ellensúlyozza a fejezetnyi cukormázt.

Benedek Szabolcs Umberto Ecora emlékeztető módon játszik a műfajokkal, a beszéd-móddal, a történelemmel (annak továbbra is hű követése mellett), kicsit az olvasóval, miközben a regény főhőse végig egy összességében konzisztens Kádár marad. Ez a játék viszont nem öncélú, hiszen puzzle-darabról puzzle-darabra áll belőle össze egy épp annyira koherens, kerek és hiteles karakter, mint amennyire az egy emberi lénytől elvárható. A múlt egyesén tált foszlányaiból és az 1956. novemberi hullámozó gondolatokból megértjük hősrünk döntéseit, de azok és maga az ember megítélése ránk marad.

Az előzmények változatos ábrázolása megalapozza a szovjet választást, és előrevetíti a regényből már kimaradó vezérképet. A visszaemlékezésekben ott csíráznak a múltból szöhe-

tó mítoszok, a felvázolt karakterjegyekből megalkotható a nép- és emberközeli, szerethető, atyai vezető, aki a Rákosi-korszak hibáinak korrigálásához szükséges. A valódi Kádár emberi mivoltából fakadó gyenge pontok pedig biztosítják az együttműködést, a kontrollálhatóságot és ezzel a választás sikerét.

Az aprólékos Kádár-ábrázolás mellett törvényszerűen kevesebb figyelem és dimenzió jut egy-egy mellékszereplőre, de a reflektorfény hiányától senki sem lesz elnagyolt. A felhozatal változatos, a regényben hemzsegnek az ismert alakok, akiknek egy-egy megnyilvánulása, a felvillantott ellentétek, megszellőztetett pletykák inyenységként szolgálhatnak azoknak, akiket a történelmi téma vonzott a kötethez. De szerencsére ez megint csak egy ecói összekacsintás a nagyobb háttértudással rendelkező olvasókkal, ennek hiányában is élvezhető, érthető és értelmezhető marad a regény. A szöveg bátran nyúl ezekhez a karakterekhez, nem fél mozgatni, beszéltetni őket, az író éppúgy nem illetődik meg Tito szerepeltetésétől, mint Hruscsovétól. Igen izgalmas színfolt például Brezsnyev, akinek néhány figyelmessége megnyugtatóan hat az idegekre, markáns szemöldöke pedig komikus enyhülést hoz egy-egy feszült pillanatban. A leginkább egyoldalúra talán a „malacszerű” Rákosi sikeredett, aki maga a megtestesült rosszindulat, de Kádár és más elvtársak hozzá fűződő viszonya változatossá, izgalmassá teszi a karaktert. Az egy-egy háttérbeli megmozdulásból méltó társként megrajzolt Kádárné ugyancsak említést érdemel.

Figyelni viszont mindenkire érdemes, mert a névtelen kínai fogadóbizottság tagjai is szolgálhatnak szócsóként, bárki elindíthat egy meghatározó gondolatfolyamot, vagy pusztán létükkel tovább árnyalják Kádár alakját. Ilyen például Bata, de még inkább egy maroknyi Szolnokon tanyázó elvtárs, akik kontrasztként jelennek meg a kommunizmusba vetett őszinte, de bigott hitükkel, szüklátókörségükkel. Látjuk, hogy hozzáállásából fakadóan ki hogyan értelmezi a valóságot, alakítja, torzítja, használja ugyanazt az eszmét.

A karakterekhez és Kádár gondolataihoz hasonlóan az elbeszélésre is a megfontolt kavalkád jellemző. A történet gerincét adó szövegrészekben és Kádár megnyilvánulásaiban általában a mindenre kiterjedő figyelem és higgadság a meghatározó. Jánosunk még a megszólításokon is töpreng, ha kell, szóválasztásait átrágja, módosítja, tompítja. A történelmileg jelentős Kádár-beszédek felépítettek, kimunkáltak. Az egyébként viszont csapongó gondolatok ezerfelé terelik a témát és a hangulatot. A giccstől hemzsegő szerelmes fejezet békében megfér az abszurd fordulatokkal és a hétköznapi elmélkedéssel. Frappáns hasonlatok, olvasás után is munkálkodó eszme-futtatások, tételmondatok, felismerések a legváratlanabb helyeken bukkannak fel, és simulnak természetesen a szövegbe. A történetmesélés úgy akkurátus, hogy közben magával sodor. Az esetlegességérzés mellett – néhány közhelyesebb megnyilvánulást, a kellesténél gyakrabban ismételt motívumot és túlmunkált mondatot leszámítva – a szöveg megbonthatatlan egésszé formálódik.

A keletkező egész pedig egy ambivalens megítélésű történelmi személy alapos védőbeszéde. Az ügyvéd feltárja Kádár János múltját, karakterrajzot épít annak minden ága-bogával, bemutatja az enyhítő körülményeket, a motivációt. De a bíró szerepét szerencsére nem vállalja fel. Főhősünk viszont túlmutat a történelmi dilemmán. Annak manifesztuma lesz, hogy emberi kezekben őszinte hit, jó szándék és értelem mellett is meddig juthat egy eszme, ha az eszme követőinek nagy részéből egyik-másik összetevő hiányzik.



ÁRNYÉKBAN I., VÖRÖSKRÉTA, PAPÍR, 25x35 CM

SZERZŐINK

ACZÉL GÉZA (Ajak, 1947): költő, irodalomtörténész, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *(szino)lira 2.– torzósztár* (2018).

ÁFRA JÁNOS (Hajdúböszörmény, 1987): költő, szerkesztő, kritikus. Legutóbbi kötete: *Rítus* (2017).

ATLASZ GÁBOR (Szeged, 1966): festő- és pantomimművész, mozgásszínházi író-rendező.

AYHAN GÖKHAN (Bp., 1986): költő, újságíró. Legutóbbi kötete: *János és János* (2013).

BALÁSSY FANNI (Gyula, 1998): író, az ELTE magyar–olasz szakos hallgatója.

BALOGH RÉKA (Jászberény, 1990): kritikus, szövegíró.

BORSIK MIKLÓS (Bp., 1986): költő, szerkesztő.

EGRESSY ZOLTÁN (Bp., 1967): író, költő, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Júlialepke* (2017).

FALCSIK MARI (Bp., 1956): költő. Legutóbbi kötete: *Nőket néző képek* (2013).

FENYVESI OTTÓ (Moholgunaras, 1954): költő, esszéista. Legújabb kötete: *Halott vajdaságiakat olvasva* (2017).

FILIP TAMÁS (Bp., 1960): költő. Legutóbbi kötete: *Tejút nappal* (2017).

GRÁF DÓRA (Bp., 1993): képzőművész, grafikus, költő.

GYÖRFI VIKTÓRIA (Bp., 1975): prózát és lírát is ír.

HAÁSZ JÁNOS (Gyula, 1974): költő, író, újságíró. Legutóbbi kötete: *Felnőtteknek nem* (2017).

HÁY JÁNOS (Vámosmikola, 1960): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Az öregté felé* (2017).

HIDAS JUDIT (Bp. 1976): író, szerkesztő, újságíró. Legutóbbi kötete: *Seb* (2016).

IRLANDA KRISTÓF (Miskolc, 1996): költő, slammer, kritikus, a Miskolci Egyetem hallgatója.

JÓNÁS TAMÁS (Ózd, 1973): költő, író. Legutóbbi verseskötete: *Törzs* (2016).

KISS LÁSZLÓ (Gyula, 1976): író, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *Ki mondta, hogy jó volt* (2015).

LANCZKOR GÁBOR (Székesfehérvár, 1981): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Tájszabott színház* (2017).

LAPIS JÓZSEF (Sárospatak, 1981): irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Kötete: *Líra 2.0: Közéltések a kortárs magyar költészethez* (2014).

LUKÁCS FLÓRA (Bp., 1994): költő.

MARKÓ BÉLA (Kézdivásárhely, 1951): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *Bocsáss meg, Ginsberg* (2018).

MOLNÁR BRIGITTA (Nyíregyháza, 1992): költő.

NOVÁK ZSÜLIET (Mezőtúr, 1983): író, újságíró. Kötete: *Disznó vallomások* (2014).

PÉCSI GYÖRGYI (Zalaszentgrót, 1958): irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *Írások és olvasások* (2011).

SERFŐZŐ SIMON (Zagyvarékas, 1942): költő, író. Legutóbbi kötete: *Semmi sem úgy van* (2014).

SIMON FERENC (Hódmezővásárhely, 1961): kritikus, az Eső szerkesztőbizottságának tagja.

TÉREY JÁNOS (Debrecen, 1970): költő, író, drámaíró, műfordító. Legutóbbi kötete: *Káli holtak* (2018).

TÓTH VIVIEN (Bp., 1994): költő, író.

TOROCZKAY ANDRÁS: (Bp., 1981): író, újságíró, kritikus. Legutóbbi verseskötete: *A labirintusból haza* (2015).

TOTTH BENEDEK (Kaposvár, 1977): író, műfordító. Legutóbbi könyve: *Az utolsó utáni háború* (2017).

TURCZI ISTVÁN (Tata, 1957): költő, műfordító, drámaíró, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Szeresd a vándort* (2018).

TURI TÍMEA (Makó, 1984): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Anna visszafordul* (2017).

VASS NORBERT (Kaposvár, 1985): író, kritikus, szerkesztő, wannabe punk. Legutóbbi kötete: *Hallgat* (2016).

VASS TIBOR (Miskolc, 1968): költő, képzőművész, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *El, Kondor, pláza* (2018).

VÖRÖS ISTVÁN (Bp., 1964): költő, író, irodalomtörténész, esszéista. Legutóbbi kötete: *Thomas Mann kabátja* (2017).

ZELK ZOLTÁN (Érmihályfalva, 1906 – Bp., 1981): költő, író.



JÚDÁS TÖRTÉNET II.
OLAJ, ARANYOZÁS, FATÁBLÁN, 50 CM x 55 CM

AZ ESŐ MEGJELÉNÉSÉT
TÁMOGATJA:



EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA



Nemzeti Kulturális Alap



SZOLNOK MEGYEI JOGÚ VÁROS
ÖNKORMÁNYZATA



ABA-NOVÁK AGÓRA
KULTURÁLIS KÖZPONT
SZOLNOK

500 FT



9 771419 798000



1 8 0 0 4

